

BAYRAM TAHTI

Firuze PREYGER

Sarayda Bayram Merasimleri:

Bayramlar ve cülus gibi hadiseler Osmanlı sarayında birtakım merasimlere vesile olmuş, bunlar için uzun boylu hazırlıklar yapılmıştır. Bu merasimlerde ve bazen ayak divanlarında padişahın bir taht üzerinde oturup tebrikleri kâbul ettiği veya divana gelenleri dinlediği de bilinen bir gerçektir.

Fatih Kanunnamesinde bayram hakkında şu hükümler vardır:

“Bayramlarda meydan-ı divana taht kurulup çıkmak emrim olmuştur.

El öpüldükte Vüzeram ve Kazaskerlerim ve Defterdarlarım kafadarım olup duralar.

Vüzerama, Kazaskerime, Başdefterdarıma ve Nişancıya kendim kalkmak kanunumdur.”

İmparatorluk saray teşrifatına göre muayenede bulunacak olanlar arife ile bayram gününü birleştiren gecenin yarısından sona saraya gelmeğe başlardı. Orta kapıdan divanhaneye kadar yolun iki tarafında büyük meşaleler yakılır, sabaha kadar da Mehterler çalardı.

Çavuşbaşı ile Kapıcılar Kethüdası Ortakapı gümüş asaları ile seher vaktine kadar bekler, divan erkânını usulü dairesinde karşılardı.

Teşrifati efendi Sadrazamın eteğini öpüp Kubbealtından çıktıktan sonra Babüssaadeye gelip taht ve etrafının hazırlanması işi ile meşgul olurdu.

Lemamiünnur'da¹ tahtın hazırlanması şöyle anlatılır:

“Kabletulu-us subh İç Hazine mahfuz olan eyyamı id'e mahsus olan

taht-ı İzzet bahttan bir taht-ı murassa ki Hazinedarbaşı marifetile Hazine Kethüdası gılman eskilerine tahmil edip Babüssadenin iki kapısı mabeyninde olan sofa üzerinde tertip olunup badehu Teberdaran-ı zülüflü Badessubh ol mahalden kaldırıp Babüssaadenin canib-i yemininde vâki dehliz etrafında olan sutunhay-ı mermerden evvel ve sani olan iki sutun meyanında ilerice vaz' edip sitare-i zertarî kudümü şehriyarî karip olunca örterler. Badehu Padişah sâlât-ı subhı mescid-i şerifte cemaatle eda edip beyt-i hassı teşrif ederler. Çün îdiyye olan elbise-i fâhire ve divaniye anda giyilmek kanun-ı kadimdir. Husus-ı libas tamam olunca taşra vaz'olunan tahta teveccüh edip Hasoda kapısında bir iki hatve taşra çıktıktan kapıağası ve Hazinedarbaşı ve Kilercibaşı ve Sarayağası Divanhane-i Saadeti mukabelesinde ve kapıcıoğlanları ve Oda kethüdaları olan ağalar onların verasında saf olup dururlar...”

Padişah tahta gelmezden evvel Şehzadelerine Hil'atleri giydirilirdi. Şehzadeler tahtın solunda dururlar; arkalarında da kapıya doğru Zülüflü Baltacılar ve Ocak zabitleri yer alırlar. Tahtın karşısında sol tarafta Yeniçeriağası, Miralem ağa, Sekbanbaşı, Teşrifati efendi ve diğer erkân teşrifat sıraları ile beklerlerdi.

Bütün bu anlatılanlar gösteriyorki Bayram merasimlerinin Osmanlı Sarayında çok eski bir mazisi vardır. Buna bağlı olarak Bayram Tahtının üzerinde durmayı, onun da mazisini ve niteliklerini incelemeyi faydalı gördük.

¹ Levamiün-nur (Atlas Mayor Tercümesi); Nuruosmaniye Kütüphanesi 8/1385.

Bayram Tahtı:

Bugün Topkapı Sarayı Müzesinin hazine dairesinde dört taht mevcuttur.

MURAT IV. TAHTI
AHMET I. TAHTI
TAHT-I KEYKÂVUS (Hintkâri Taht).
BAYRAM TAHTI (Resim: 1).

Bunların arasında Bayram Tahtı, işçiliği itibariyle en sade olanıdır. Fakat saraydaki bazı merasimlerle olan sıkı bağlantısı dolayısıyla en çok adı geçen tahttır.

Evvelâ Bayram Tahtı deyince bundan tek bir tahtı mı kastediyoruz yoksa bu sadece bir isimden mi ibarettir? Tahtların kendileri değiştiği halde Bayram Tahtı namı altında birbirinden farklı yapıda bazı tahtlar mı kullanılmıştır sarayda? Eski kaynakları incelediğimiz zaman görüyoruz ki bu taht hakkında bütün yazılarda, tahtın İbrahim Paşa tarafından Murat III'e hedive edildiği belirtilmektedir. Müzenin 1933 tarihli eski rehberinde, sahife 108 de: "Osmanlı Padişahlarının en son zamanlarına kadar Bayramlarda kullandıkları altın kaplamalı ve üzeri zebercetli tahtdır ki 932 - 1585 te Vezir İbrahim Paşa tarafından Murat III'e takdim edilmiştir. Bu tahtın Yuyumcubaşısı İbrahim Bevlé Mısırlı Derviş Bey tarafından imâl edildiği ve seksenbin duka altını ağırlığında bulunduğunu tarihler yazıyor." denilmektedir.

1966 da basılan Topkapı Sarayı Müzesi Hazine rehberinde de aynı kayda rastlıyoruz.

Elimizdeki hazine envanter defterinde Bayram Tahtının kaydı ve tarifi şöyledir:

Altın Taht - Envanter No: 2825, 178 x 108 cm. Koltuk ve arkalıklı sedir şeklinde olan bu taht 178 x 108 cm. ebadında olup on parçadan mürekkeptir. Ön kısmındaki iki parçanın beheri 40 x 90 cm. ebadında olup dış yüzleri ceviz üstüne altın kaplı, üzerleri

beyzî ve altından dörder çivi ile mihlanmış yuvalar içinde zebercetlidir. Sağ tarafındaki 76 zebercet, sol tarafındaki 77 yuva ve 76 zebercet vardır. Alt kısmındaki iki yanı 107 x 40 cm. ebadında olup bunlar da keza'lik ceviz üstüne altın kaplamalı ve üzerleri de aynı surette zebercetlerle murassadır. Sağ tarafındaki 84 ve solundaki de keza 84 zebercet vardır. İki yan koltukları 107 x 40 cm. ebadında olup bunların iki tarafı ve üstü ve cepheye gelen yüzü altın kaplıdır. Üzerleri de keza'lik aynı surette zebercetlidir. Bu koltukların ön taraflarında dilimli babaları vardır. Üzerleri de zebercetli olup sağında 193 solunda da 193 zeberceti vardır. Arkalığı dört parçadan mürekkep olup alttan iki parçası 84x40 cm. ebadındadır. Birer yüzleri altın kaplı ve üzerleri de zebercetlidir. Sağında 76, solunda 76 tane vardır. Bunların üstündeki iki parça müselleş şeklinde olup birer tarafları oymalıdır. Alt kenarı 81 cm. ve en yüksek olan kısmının kenarı da 41 cm. yüksekliğindedir. Bunlarında yüzü ile üst kısımları altın kaplı olup üzerleri zebercetlidir. Sağında 48, solunda da 48 tane vardır. Tahtın arka kısmı tamamen sarı sırmalı zemin üzerine ufak kırmızı serpme güllü ustufa¹ kumaşı kaplıdır. Tavşif olunan işbu on parça terkip olunarak oturacak mahallinin cevizden olan kaidesi konulunca tahtın heyeti umumiyesi teşekkül ederek üzerleri gümüş kaplı, 5,5 cm. yüksekliğinde 5 tane takoz üstüne istinat eder. Bu altın kaplamalı on parçanın üzerlerinde cem'an 954 adet zebercet mevcuttur. Bunların çapı da en çok 2 x 2 cm. en az 1 x 1 cm. dir.

Hâlen elde mevcut Altın Taht veya Bayram Tahtının nitelikleri bunlardır. Şimdi bir de eski kaynaklara göz atalım:

¹ 18. y. y. da dokunmuş bir nev'i telli kumaş.

İsmail Hâmi Danişment - Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C III, s. 89 da şu kaydı görüyoruz:

Sene 1585 (993).

.... İbrahim Paşa Lübnan Emare-tine Osmanlı taraftarı olan Baalbek Emîri Ali ibn Harfûş'u tayin ettikten sonra, Kılıç Ali Paşanın Şam Trablusu'na götürdüğü 25 Kadırgalık filoyla İstanbul'a dönmüş ve Padişaha getirdiği hediyelerin bir kısmını işte bu 28 Ramazan (23 Eylül) Pazartesi günü, ve bir kısmını da bayramdan sonra 6 Şeval (1 Teşrinievvel) Salı günü takdim etmiştir.

İlk takdim edilen pişkeşler "Taht-ı zümrüdün" denilen ve Osmanlı Saltanatının sonuna kadar kullanılan büyük ve altın üstüne murassa tahtla "Altmış üç yük hazine ki yüz yetmiş üç bin üç yüz beş altın" paradır. İki gün sonraki bayram münasebetiyle bu muhteşem tahtın kurulmasına bizzat şahit olan Selânikî Mustafa Efendi şu izahatı verir:

"Seksen bin miskâl altundan bir taht-ı zümrüdün ki envâ' kıymetlü cevahir ile müzeyyen ve murassa' olup üstad-ı kâmiller kemal-i letafette tarh-u tarsi' itmüşler: Meselâ edna cevahir ki zeberced ve pîruzedir, beyza-i kebûterden aşağı olanı komamışlar ve frenkpesend yakutun zerd-ü-kebûd olanını ve zümrüdün ef'iyi kör iden gayet a'lâlarını nazara mergub mevâzîa vaz'idüb bir vechile zib-ü ziyet verüb kalemkârlıkta ve savadda ol denlü izhar-ı kemal-i sanat itmüşler ki bu vechile nümune-i devrân herkiz görülmüş ve işidilmüş değüldür.

Bu muhteşem tahtın aksâmını "Seksen bin miskal" gösteren Selânikî'nin rivayeti doğru olduğu takdirde bir miskal bir buçuk dirhem hesabı ile tahtın üstünde 120 bin dirhem, yâni eski okka dört yüz dirhem hesabı ile tam üç yüz okka altın bulunması lâzım gelir. Bu altın tabakanın üstünde en küçükleri birer "Beyza-i kebûter - güver-

cin yumurtası" büyüklüğündeki kıymetli taşlar da umumiyetle zebercetle sarı ve mavi yakuttur: Selânikî'nin "ef'iyi kör" ettiğinden bahsettiği zümrütler de "Rûhullâhil - Kazvini" nin "Cevher-ül cevahir"ine göre engerek yılanlarının gözlerini kör ettiğine ve hattâ ezilip yutulduğu takdirde bu tehlikeli yılanın zehrini tesirsiz bıraktığına inanılan çok kıymetli nâdir bir zümrüt nev'idir. İbrahim Paşanın bu muhteşem tahtı Mısır'dan getirdiği malûm olmakla beraber, nasıl temin ettiği ve kimin yaptırdığı pek belli değildir; Hammer'in rivayetine göre Mısır sanatkârlarından Derviş Beyin nezareti altında kuyumcu İbrahim Bey tarafından yapılmıştır. Vezir İbrahim Paşa'nın Üçüncü Murad'a ilk parti olarak takdim ettiği bu tarihi tahtla 173.305 duka altunu Mısır Beylerinin hediyesidir. Selânikî'nin biraz müphem bir ifadesine göre Derviş ve İbrahim beyler bu tahtı Mısır'da yaptıktan sonra İstanbul'da kurmuşlardır.

"Ümeyra-ı Mısriyyeden nakkaş ve ressam Derviş ve Dergâh-ı Âli müteferrikagânı zümresine ilhak buyurulan kuyumcu İbrahim Bey sanatları ile mükemmel olup kuruldu". Hammer bunu Mısır Beylerinin hediyeleri içinde gösterdiği halde, hiçbir me haz zikretmeyen Hayrullah Efendi bilâkis İbrahim Paşanın yaptırmış olduğuna kaanidir:

"Müşarünileyh İbrahim Paşa Altundan masnû'zümrütlü, yakutlu bir taht-ı âli baht tanzim ettirüb padişaha takdim eyledi".

Bir müfredat defterine istinâd eden Hammer mütercimi Atâ Bey'e göre de: Mısır Beyleri nâmına değildir, İbrahim Paşa'nın topladığı şeylerdendir.

Tarih-i Selânikî; T.K.S., Revan 1137 de daha tafsilâtlı olarak aynı bilgi verilmektedir.

Tarih-i Siyasi-i Devleti Aliyyi Osmaniye, Cilt I, S. 292, Sadr-ı esbak Kâmil:

.... İbrahim Paşa'nın Mısırdan getirmiş olduğu hedaya emsali na masbuk ve sadr-ı esbak müteveffa İbrahim

Paşa'nın cennetmekân Sultan Süleyman Han'a takdim eylediği Mısır hedayasına faik olup iki milyon duka kıymetinde tahmin olunan işbu hedaya meyanında Mısırkârî gayetle musanna ve murassa bir altun tah'in yalnız altunu 80 bin duka kıymetinde olup yakın vakıtlara kadar selâtini huzzam hazeratının hini cüluslarında istimal buyurdıkları taht idüğü malûmdur.

Bütün bu tarifler gösteriyor ki İbrahim Paşa'nın Mısırdan getirip III cü Murad'a takdim eylediği taht hakikaten nadide bir eserdir. Halbuki bugünkü bayram tahtı pek basittir. Bu tahtın üzerinde ne güvercin yumurtası büyüklüğünde zebercet ve firuzeleri, ne frenk-pesend yakutları, ne yılanın gözünü kör eden zümrütleri ne de kuyumcu İbrahim ile nakkaş Derviş gibi ustaların elinden çıkma kalemkârlık ve savat işlerini göremiyoruz. Bu taht ince bir altın plâka ile kaplanmıştır. Bu kaplama ise eski kayıtlarda: "seksen bin miskal (bir miskal bir buçuk dirhem olup tamamı üç yüz okka)" olarak gösterilen altının yarısı bile olamaz.

O halde bugün eldeki bayram tahtı nedir ne zaman ve kimin tarafından yaptırılmıştır.

Bu tahtın kaydına ilk defa Topkapı Sarayı Arşivi No: D. 12 A Sayılı Hazine sayımı defteri'nde rastlıyoruz. Şöyle ki:

Topkapı Sarayı Arşivi No: D. 12 A Sayılı hazine sayımı defteri Tarih 1091 (1648 - 1687 Mehmet IV devri). Y. 1 b - IV Mehmed'in hattı hümayûnu:

"İnşallah-ü taalâ fi ma ba'ad Enderun-u Hümayûn hazinesine teslim olunacak Hazine ve caize ve sair nukud-u avaid her ne ise bilcümle defter olunub Hazine-i âmire defterine kayd olunub ve kezalik taşrada işтира olunub ve hediye gelen emtia muhaleffattan her ne alunur ve dahil-i hazine olursa müfredatıyla kayd olunub ve nukud meta' eşyadan her ne in'am ihsanım olursa ve bazı memur olub

kenduye bazı lâzım gelen kullanıma verileceği hatt-ı hümayûnum ile deftere kayd olunub düstur-ül-amel tutulub ba'd-el yevm beher sene irad ve masraf kayd olunmak üzere başka bir defter tutulub irad ve masraf kayd oluna.

11 Şaban 91 (7 Eylül 1680) Mehmet IV devri.

Sadır olan ferman-ı hümayûn mucibince saadetli Vezir-i a'zam Mustafa Paşa hazretleri zaman-ı şeriflerinde Hazine-i âmire kethüdası Ahmet Ağa ma'rifetiyle ve Defterdar Hasan Efendi nezaretleriyle ve Başmuhasebeci El-hac Mustafa Efendi ve Mukabelecî Ali Efendi ile m'an bin doksan bir senesi şehr-i Rebiyülaherinde (Mayıs 1680) Enderun-u Hümayûn Hazinesinde mevcud olan ecnas-ı nukud ve murassaat ve altun ve sim evani ve cevahir müzeyyen ve masnu busat ve alât ve esleha ve sair tahrir olunan cümle eşyanın müfredat üzere defteridir.

Y. 25 b Mevcuttur müşahade olundu

955

Zeberced ile murassa' altun taht-ı

Şerif

aded

bir ifraz

Diğer bir vesika:

Topkapı Sarayı Arşivi No: D. 25 C Tarih 1174 (1757 - 1774) Mustafa III devri.

Y. 84 Dokuz yüz elli üç zeberced ile müzeyyen bazen bir tarafı ve bazen tarafeyni altun kaplama taht-ı hümayûn

Kıt'a

Bir zebercedi ve sekiz paftası nakıstır.

Bu arşiv kayıtları bize bugünkü Bayram Tahtının yaşı hakkında aşağı yukarı bir fikir verebiliyorsa da kimin tarafından yaptırıldığını şimdilik bilemiyoruz.

Yalnız elimizde ilk defa olarak Mustafa III ü (Resim 2) bu taht üzerinde gösteren portre mevcuttur. Daha sonra Selim III (Resim 3) ve Mustafa IV ü (Resim 4) aynı taht üzerinde görüyoruz.

İleride bulunacak başka belgeler sayesinde belki bu husus da aydınlanacaktır. Bazı tarihi eserler ve zamanında yapılmış minyatürlerin tetkiki bize sarayda muhtelif devirlerde birçok tahtların kullanıldığını göstermektedir. Zamanla bunların üzerindeki mücevherat sökülüp sarfedilmiş, tahtlar ortadan kalkmıştır; Fakat Bayram merasimleri ve Bayram Tahtı an'anesi devam edelmıştır.

Sultan Birinci Mahmud'a ait bir vekayi-i yevmiye defterinde¹ padişahın bir bayram merasiminden bahsederken "Saray-ı hûmayunda mevzu taht-ı züm-rüdün ve murassaakâr üzere ve o taht-ı mücevheriraz-ı şahanelerine" diyerek bir tahttan bahsedilmektedir. Bu tarif Sultan Üçüncü Murad'a takdim edilen

tahtın tarifine çok uymaktadır. Bundan da tahtın o zamana kadar kalabilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Fakat tahtların hepsi hazinede muhafaza edilmeyip haremde ve muhtelif dairelerde kullanılanları da olurdu.

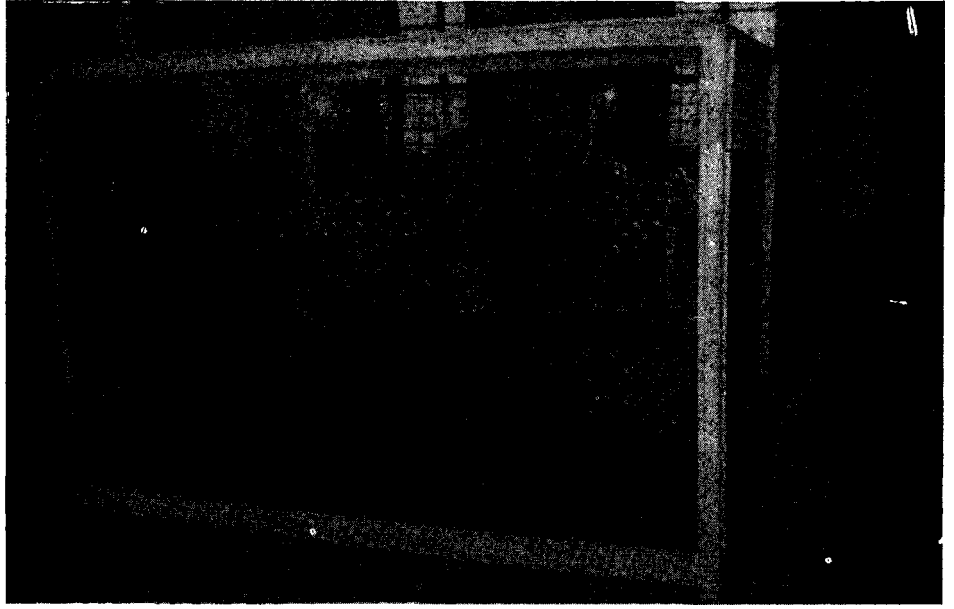
Nitekim 1091 tarihli bir hazine defterinde haremde kullanılmak üzere Haseki Sultan'a hazineden bir taht hediye edildiği kayıtlıdır.

Netice olarak anlaşılıyor ki mücevherat bakımından kıymetli bazı tahtlar zamanla ve bilhassa İmparatorluğun çöküntü devirlerinde sökülmüş ortadan kalkmış, bugünkü sade ve basitce Bayram Tahtı onların yerine kaim olarak zamanımıza kadar gelebilmiştir.

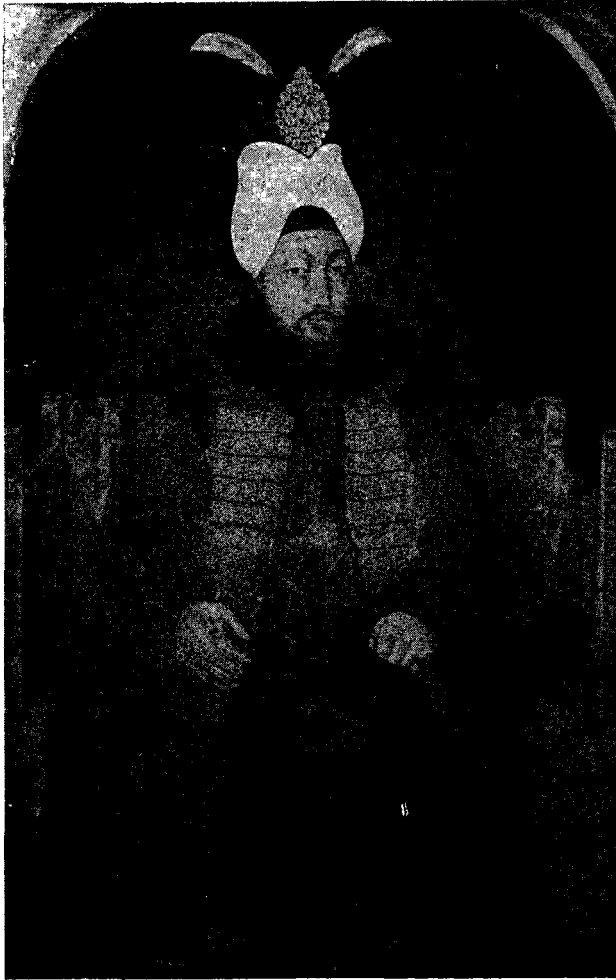
BİBLİYOGRAFYA

- Güzel Sanatlar Mecmuası; sayı 6.
Tarih Dünyası; Cilt II, Sayı 10 Ziya Erkins'in makalesi.
Levamiün-nur (Atlas Mayor, Tercümesi; Nuru-osmaniye Kütüphanesi 8/1385).
Osmanlı Tarihi Kronolojisi; C. 3, S. 89, İsmail Hâmi Danişment.
Tarih-i Selânik; Revan 1337.
T. K. S. Arşivi; Hazine Defteri No. 12 A. y. 25a.
T. K. S. Arşivi; D. 25 c. Tarih 1174 y. 84.
Tarih-i Siyasi-i Devleti Aliyyi Osmaniye; Cilt I, Sayfa 282, Sadr-ı Esbak Kâmil.

¹ Üniversite Kütüphanesi No: 2518.

Resim: 1. Bayram tahtı. (T. K. S. Hazine 2825)

Resim: 2. Selim III (1789 - 1807)
Bayram tahtında (T. K. S. Portre
Galerisi No. 17/58)

Resim: 3. Mustafa III (1757 - 1774)
Bayram Tahtında
(T. K. S. Portre Galerisi 17/20)

Resim: 4. Mustafa IV (1807 - 1808)
Bayram Tahtında
(T. K. S. Portre Galerisi No. 17/63)

